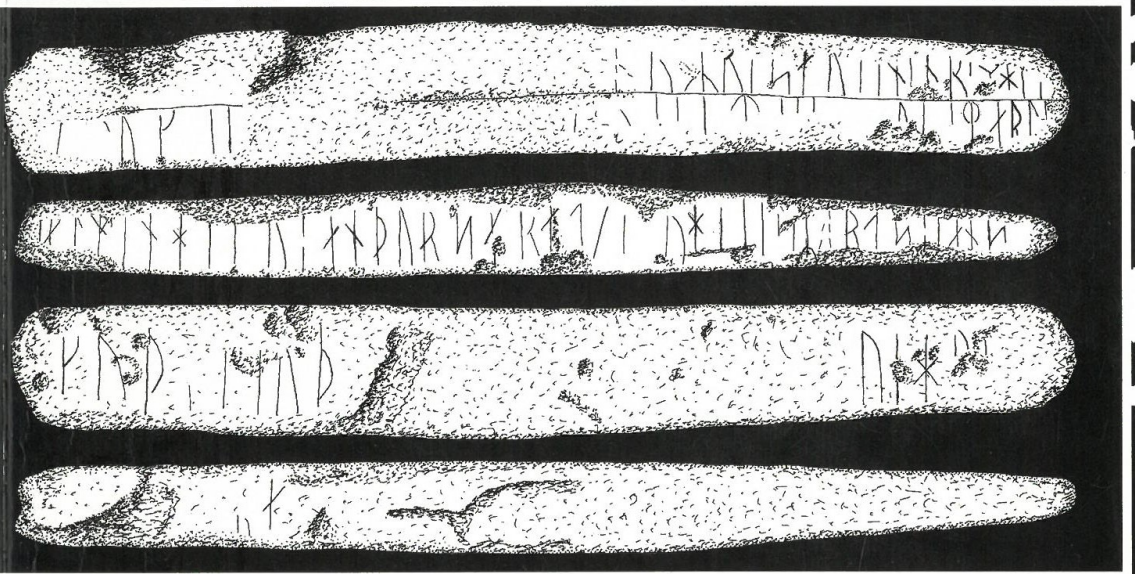

By, marsk og gæst

By, marsk og geest 22

Kulturhistorisk årbog for Sydvestjylland

Forlaget Liljebjerget
2010

By, marsk og geest er fagfællebedømt i henhold til Forsknings- og Innovationsstyrelsens retningslinier.

Redaktion: Mette Højmark Søvsø (ansv.), Susanne Benthien, Claus Feveile, Lars Hammer, Søren Mulvad og Morten Søvsø

Lay-out: Lars Hammer

Tryk: Winds Bogtrykkeri A/S, Haderslev

©: 2010 Forlaget Liljebjerget

Liljebjerget er Sydvestjyske Museers forlag.

Det blev oprettet i 1997 til minde om og med testamentariske midler fra Ellen og Christian Almhede.

Forlagets navn rækker tilbage til Anders Sørensen Vedel. Han udgav i årene 1591-92 otte bøger, der var "Prentet paa Liliebierget udi Ribe". Om disse bogudgivelser og trykkeriet se "By, marsk og geest 10" 1998.

ISBN 978-87-89827-07-0

ISSN 0905-5649

Bindets baggrundsillustration: Videnskabernes Selskabs Kort, 1811. Om dette kort, se "By, marsk og geest 13" 2001, s. 37-50.

Illustration på forsiden:

Runeamulettens fra Gl. Hviding, se s. 22.

Illustrationer på bagsiden:

Mandø Mølle, se s. 79. Flaske med brev, se s. 93.

Begravelse fra Lindegården ved Ribe Domkirke, se s. 64. Amfora fra Sevilla, se s. 54.

Indhold

Morten Søvsø	
Et udsnit af en landsby fra omkring år 500 e. Kr udgravet i St. Darum ved Ribe	5
<i>Part of a village from around the year 500 A.D. excavated in St. Darum near Ribe . . . . .</i>	20
Lisbeth Imer og Claus Feveile	
En runeamulet fra Gl. Hviding	21
<i>A runic amulet from Gl. Hviding . . . . .</i>	26
Niels Sterum	
Tørvfundamenter i Løgum Kloster – en dokumentation	28
<i>Turf foundations at Løgum Kloster – a documentation . . . . .</i>	44
Christopher Grønfeldt	
Spansk transportkeramik fra Ribes middelalder og renaissance	46
<i>Spanish transport ceramics from Medieval and Renaissance Ribe . . . . .</i>	55
Helene Agerskov Madsen og Morten Søvsø	
Liv og død i Ribe omkring år 1700 – de gravlagte i processionsgangen syd for Ribe Domkirke	56
<i>Life and death in Ribe around the year 1700 – burials from the processional walkway south of Ribe Cathedral . . . . .</i>	75
Mette Slyngborg	
Esbjerg Kommunes Byfond	76
<i>Esbjerg County Councils town fund . . . . .</i>	83
Mette Søvsø	
Flere fund fra magasinet	85
<i>More finds from the museums stores . . . . .</i>	94

Esbjerg Kommunes Byfond

Af Mette Slyngborg

Artiklen omhandler arbejdet i og formålet bag Esbjerg Kommunes Byfond, der yder tilskud til vellykkede renoveringer af bygninger. Hvert år uddeler fonden præmier til særligt gode eksempler på bevaring af bygninger af arkitektonisk og kulturhistorisk værdi i Esbjerg Kommune. I det følgende beskrives og begrundes præmieringerne fra 2009.

I det følgende vil jeg beskrive arbejdet i Esbjerg Kommunes Byfond set fra et musealt synspunkt.

Ved kommunesammenlægningen i 2007 blev tre bevaringsfonde sammenlagt til Esbjerg Kommunes Byfond, nemlig Sprossekassen i Ribe, Bramming Byfond samt Esbjerg Byfond.

Formålet for Esbjerg Kommunes Byfond er at virke for bevarelse af arkitektonisk og kulturhistorisk værdifulde huse og miljøer inden for Esbjerg Kommunes område. Fondens midler kan anvendes til præmiering samt tilskud eller lån. Hvert år tildeles præmier for særlige restaureringer af ældre ejendomme. Nybyggeri kan også præmieres, hvis det på en æstetisk og en særlig hensynsfuld måde er indpasset i det eksisterende bymiljø. Derudover præmieres godt og smukt byggeri i almindelighed samt god og nænsom skiltning eller facadeudformning. Præmieringerne skal være med til at skabe en øget opmærksomhed om Esbjerg Kommunes Byfonds formål og således være med til at formidle, hvordan man som borger via rådgivning om og tilskud til renovering af bevaringsværdige bygninger kan være med til at passe på og bevare historiske og arkitektoniske sammenhænge – også ved opførelsen af ny arkitektur.

Fonden kan yde tilskud til restaurering eller om- og tilbygninger, der kræver specielle udførelser. Også fjernelse af skæmmende bygningsdeltaljer samt almindelige eller specielle vedligeholdelser samt miljøer og helheder kan støttes. Udarbejdelse af skilte og butiksfacader, der harmonerer med miljøet har også mulighed for at opnå støtte fra Esbjerg Kommunes Byfond.

Byfonden er en selvejende institution, der er nedsat af Esbjerg Byråd. Bestyrelsen vælges af en række faglige organisationer samt af Byrådet hvert fjerde år. Bestyrelsen arbejder gratis og har gen-

nemsnitligt ca. kr. 400.000 kr. hvert år til tilskud, præmiering og årsberetning. Fondens midler bliver tildelt i form af kontanttilskud eller lån, når arbejdet er udført og godkendt. Tilskud fra Esbjerg Kommunes Byfond skal betales tilbage, når et hus, der har opnået tilskud sælges, men en del af Byfondens midler kommer også fra private sponsorer.

Esbjerg Kommunes Byfonds bestyrelse består af syv medlemmer, der mødes ca. 10 gange årligt og behandler indkomne ansøgninger til tilskud samt finder forslag til præmieringer. I bestyrelsen er to medlemmer udpeget af Esbjerg Byråd, et medlem udpeget af Akademisk Arkitektforening, Esbjerg Erhvervsudvikling har udpeget et medlem og museer og arkiver i kommunen har udpeget et medlem. Lokal- og landsbyrådene samt Ribe bykernes Beboerforening har hver udpeget et medlem.

Esbjerg Kommune rummer mange bevaringsværdige bygninger med stor spændvidde både arkitektonisk og indenfor byggeskikken. Ved at lægge de tre bevaringsfonde sammen har Esbjerg Kommunes Byfond fået en udfordring i at fordele sol og vind lige: byerne Esbjerg, Bramming og Ribe repræsenterer forskellige tidstypiske perioder i bygningskulturen, og for at leve op til byfondens formål er det vigtigt at vægte de specielle værdier, de forskellige byer repræsenterer. Ribe som den middelalderlige by med meget gamle og ofte fredede bygninger, Bramming med sit stationsbypræg, og Esbjerg som den unge pioner- og industriby med store etageejendomme. Men også landbobebbyggelsen med markante gårde i det åbne land, samt landsbyerne i egnen og den specielle bygningskultur der findes her, og det smukke vil-labyggeri i hele kommunen vil Esbjerg Kom-

munes Byfond gerne støtte en bevaring af – via tilskud til renoveringer og ved præmieringer af gode eksempler på renoveringer.

De sidste år er der sket en forandring i kriterierne for præmiering, idet man i bestyrelsen også er begyndt at præmiere bevaringsværdige helheder i stedet for udelukkende enkeltbygninger. I 2008 præmierede man således for første gang i Byfondens historie en hel gade i Ribe, nemlig Fiskergade, fordi gadens miljø, helheden og den karakteristiske granitbelægning tilsammen udgjorde en unik helhed. Fiskergade blev præmieret som en af de mest helstøbte gader i den middelalderlige bykerne i Ribe.

Byfondens præmieringer formidles i en årsberetning, hvorved begrundelserne for præmieringerne kommer ud til en bred offentlighed. Præmieringerne af gode renoveringer og formidlingen af præmieringerne er netop med til at fremme forståelsen af, hvor vigtigt det er at fremme af det

æstetiske udtryk. Ved at sætte fokus på vellykkede renoveringer, kan rådgivning og støtte være medvirkende til, at man sikrer bevaring af både kulturhistorisk værdifulde bygninger og bevaringsværdige miljøer.

I 2009 valgte Esbjerg Kommunes Byfond at præmiere følgende bygninger og miljøer:¹

Muren omkring Stiftamtmandsgården i Puggaardsgade, Gravsgade og Bispegade i Ribe

Muren blev udtaget til præmiering for smuk bevaring af et unikt bymiljø. Stiftamtsmandsboligen med muren definerer byrummet og har kulturhistorisk og arkitektonisk betydning. Muren kan føres tilbage til 1797, da Werner Jasper Andreas Moltke i 1796 blev udnævnt til stiftamtmand i Ribe. Han fik bygget en ny bolig med tilhørende mur i Puggaardsgade 7 i 1797, som siden blev udvidet med flere tilbygninger fra 1855 til 1870.

Fig. 1. Fiskergade i Ribe. Foto: Poul Madsen, PROFOTO.

Fiskergade in Ribe.

Fig. 2. Muren omkring Stiftamtmandsgården, som blev præmieret i 2009. Udlånt af Esbjerg Kommunes Byfond. Foto: Poul Madsen, PROFOTO.

The wall surrounding the Stiftsamtmands residence in Puggaardsgade, Gravsgade and Bispegade in Ribe. Seen from Gravsgade.

Både mur og stiftamtmandsbolig blev fredet i 1919. Gennem tiden var der sket en forsimpning af muren og der var brugt andre materialer til vedligeholdelsen end oprindeligt, og ved en registrering af muren i 2006 blev det konstateret at også en port og to låger skulle udskiftes. I alt skulle 350 meter mur med en højde på mellem 1,5 og 2,0 meter gennemgås og efterfølgende istandsættes. Renoveringen blev afsluttet i 2008 og resultatet var et smukt, helstøbt miljø og en velbevaret sammenhæng, som derfor blev præmieret.

Mandø Mølle

Esbjerg Kommunes Byfond valgte at præmiere Mandø Mølle for en fornem restaurering af en markant historisk bygning. Møllen er den ældst bevarede mølle i Jylland af typen hollandsk mølle og er sammen med Sønderho Mølle på Fanø de eneste historiske møller i det tidligere Ribe

Amt. Møllen blev i 2009 fredet efter bygningsfredningsloven.

Da møllen er øens højeste bygning, er den blevet Mandø vartegn, og derfor har den også en vigtig kulturhistorisk og symbolsk værdi for øen. Mandø Mølle er bygget i 1830'erne som afløsning for en tidligere lille stubmølle. Indtil 1937 blev der malet korn på møllen, hvorefter møllen blev foræret til Mandøforeningen, der satte møllen i stand.

Møllen blev gennem tiden løbende vedligeholdt, men i 1999 viste det sig, at der var råd i mølleskrogets konstruktioner. Derfor tog Mandøforeningen initiativ til at renovere møllen, finansieret gennem indsamling af midler. I januar 2008 blev møllen genindviet efter flere års restaurering. Det er resultatet af denne gennemgribende restaurering, som udløste præmieringen fra Esbjerg Kommunes Byfond.

Fig. 3. Mandø Mølle som blev præmieret for fornem restaurering. Udlånt fra Esbjerg Kommunes Byfond. Foto: Poul Madsen, PROFOTO.

The windmill at Mandø.

Kulturmiljøet omkring Kongeåen ved Vilslev

I 2009 valgte Esbjerg Kommunes Byfond at præmiere det enestående miljø ved Vilslev og Vilslev Spang, som omfatter både landskabet omkring Kongeåen, området ved Vilslev Kirke og Præstegård og den bevaringsværdige bebyggelse samt bro og spang på sydsyden af Kongeåen ved Vilslev Spang. Præmieringen af et så stort kulturmiljø, for første gang i Esbjerg Kommunes Byfonds historie, er udtryk for, at bestyrelsen fandt det vigtigt, at der bliver skabt opmærksomhed om dette sted, hvor historien har sat meget værdifulde og bevaringsværdige spor.

Langt tilbage i tiden har der været en bro over Kongeåen ved Vilslev. I 1600-tallet omtales den ved marknavnet Spangholm og er aftegnet på kort fra 1700-årene og fremefter. På trods af sin lidenhed var der en del trafik over spangen, og der opstod både kro, købmandshandel, toldsted og faveri i 1800-tallet, bygninger, der endnu ligger på stedet. Der er bevaret en bro over åen, Vilslev

Spang bevaret som en gangbro, der fører over til den lille klynge af bygninger på sydsiden².

Landskabet med sin enestående smukt beliggende kirke, den gamle vej og bro ned over engene samt bebyggelsen ved Vilslev Spang er fint bevarede og udgør i deres helhed en bærende bevaringsværdi. Også haver og beplantning er nænsomt bevaret i det særlige historiske miljø. Til sammen er der tale om en velbevaret kulturhistorisk helhed af høj klasse, som bestyrelsen med præmieringen opfordrer til bliver sikret for eftertiden, og at bevaringsindsatsen fortsættes.

Nørrelundparken i Ribe

Bebyggelsen Nørrelundparken i Ribe blev fremhævet i 2009 ved præmiering for god genanvendelse og bevaring af helheden. Nørrelund på Farupvej i Ribe blev opført som amtlig forsorgsinstitution som en filial af åndssvageinstitutionen Ribelund i Ribe i perioden fra 1955 til 1960 af arkitekt C.F.Møller, der tegnede en hestesko-bebyg-

Fig. 4. Udsigten over åen mod Vilslev Kirke ved Vilslev Spang. Foto: SJM.

The view across the river towards Vilslev parish church and Vilslev Spang.

gelse med bygninger på ca. 6.600 m² på et grundareal på knap 98.000 m². Forsorgsinstitutionen blev nedlagt i slutningen af 1970'erne og fra 1992 til 1997 blev bygningerne udlejet til Røde Kors og brugt til at huse bosniske flygtninge.

Byggeselskabet Hesteskoen A/S ønskede i 1998 at ombygge institutionen til rækkehuse som selvstændige ejerboliger, og i 1999 stod de første boliger klar til indflytning. Sammen med et skovområde vest for bebyggelsen kom boligerne til at ligge i et grønt og rekreativt område.

Genanvendelsen og ombygningen af institutionen til ejerboliger er lykkedes på en smuk og hel-

Fig. 5. Det gamle toldsted i den lille bebyggelse ved Vilslev Spang. Foto: SJM.

Vilslev Spang, a former custom house set in a small settlement of the same name.

Fig. 6. Nørrelundparken i Ribe set udefra hesteskoen, hvor hver ejerbolig har sin egen lille have. I midten af bebyggelsen er et stort grønt fælles parkareal. Udlånt af Esbjerg Kommunes Byfond. Foto: Poul Madsen, PROFOTO.

Nørrelundpark in Ribe, seen from outside the horseshoe shaped settlement, where each house has its own small garden. The middle of the site is occupied with a large communal green area.

støbt måde, hvor Nørrelundparken i sin nye funktion fremstår tro mod det oprindelige byggeri og det grønne parkområde. På denne baggrund blev bebyggelsen præmieret både for god genanvendelse og for bevaring af helheden.

Professionshøjskolen University Vest, Esbjerg

Esbjerg Kommunes Byfond præmierede tilbygningen til bygningskomplekset Skolebakken 171, Professionshøjskolen University Vest for god tilbygning og fornyelse.

Det er anden gang bygningskomplekset præmieres, da man i 1978 præmierede for nybygningens spændende indvendige planudformning og miljø.

Præmieringen for 2009 gælder den seneste tilbygning, som har åbnet bygningskomplekset mod Degnevej. Derved har bygningerne åbnet sig, og hele bygningskomplekset kommer nu til sin ret. Et nyt indgangsparti og en ny parkeringsplads marke-

rer sig som en markant fornyelse i gadebilledet, der inviterer den besøgende ind direkte fra det overordnede vejnet. Også indvendigt videreføres den oprindelige arkitektur med et materialevalg, der er loyalt i tilbygningerne mod Degnevej. Man har valgt et mere nutidigt og friskt udtryk i arkitekturen med større glasarealer og større bygningshøjde, der dog tilpasser sig de øvrige bygninger. Fornyelsen af Professionshøjskolen er udtryk for et positivt bidrag til miljøet, og på denne baggrund er tilbygningen præmieret.

Facadeombygning, Skolegade 85 i Esbjerg

Den præmierede ejendom Skolegade 85 i Esbjerg er blevet udvalgt på grund af en dristig fornyelse af facaden i gadebilledet.

Bygningen er opført i 1968 i en anonym arkitektur, der var præget af lodrette rektangulære betonpiller med dybtliggende vinduespartier. Den op-

Fig. 7. Professionshøjskolens nye tilbygning, der ved sin placering og arkitektur har åbnet komplekset ud mod Degnevej. Udlånt af Esbjerg Kommunes Byfond. Foto: Poul Madsen, PROFOTO.

The new main building of the Vocational University College, which with its location and architecture has opened the university complex up towards Degnevej.

rindelige facade var en smule tilbagetrukket i forhold til nabobygningerne, hvorved det visuelt virkede som om der var et hul i husrækken. Da man gennemførte en renovering af facaden, var det nødvendigt med en drastisk ændring af bygningsens arkitektur for at foretage en udvendig isolering af betonkonstruktionen. Vinduerne blev ved renoveringen ført frem til flugt med den pudsede nye facademur. Resultatet er blevet en ny facade, som signalerer en klar nutidig og modernistisk arkitektur. Der er opnået en god helhedsvirkning ved valget af formsprog ved, at der er sat fokus på at gøre facaden varieret med vandrette og lodrette vinduesbånd og fremstående vitriner, der bryder overfladen i et tilsyneladende tilfældigt mønster, som giver et spændende helhedsindtryk. På denne baggrund blev facaden præmieret.

Esbjerg Kommunes Byfond søger hvert år nye gode eksempler på bygninger og helheder til præmierung. Men samtidig diskuterer vi i bestyrel-

sen, hvordan man sikrer, gennem formidling og planlægning samt tilskud til bevaring og ved præmieringer, at der bliver en øget fokus på at sikre værdifulde og bevaringsværdige bygninger og miljøer for fremtiden. Her er et samarbejde med planmyndighederne og en dialog mellem kommune, borgere og byfond vigtig – for selvom der er en øget bevidsthed om, at vi skal passe på og bevare bevaringsværdige steder, så kan manglende bevarende lokalplaner betyde, at kulturhistoriske sammenhænge forsvinder – helt lovligt. Derfor er det vigtigt, at også Esbjerg Kommune får en arkitekturpolitik der er med til at sikre bevarelsen af de unikke bygninger og miljøer, der findes i hele kommunen. Det samme gælder de bygningsreglementer, der findes for de enkelte byer. Det er vigtigt med en øget bevidsthed om, at bevaringen af bygninger i fx Ribe by ikke betyder, at alle vinduer skal være hvide. Historisk stammer bygningerne fra forskellige perioder med forskel-

Fig. 8. Skolegade 85 i Esbjerg, som blev præmieret for dristig fornyelse af facaden. Udlånt af Esbjerg Kommunes Byfond. Foto: Poul Madsen, PROFOTO.

Skolegade 85 in Esbjerg, which was awarded for its daring renewal of the building's facade.

lig brug af farver både på facader og i farvevalget på vinduer og døre. Esbjerg Kommunes Byfond forsøger at holde sig opdateret med den seneste historiske viden for at kunne rådgive de mennesker, der ønsker at renovere deres bygninger.

Sammenlægningen af tre bevaringsfonde til én betyder, at der foreligger et formidlingsarbejde for at udbrede kendskabet til Esbjerg Kommunes Byfond til hele Esbjerg Kommune. Et øget kendskab til Esbjerg Kommunes Byfonds eksistens skal sikre, at fondens formål; at virke for bevarelse af arkitektonisk og kulturhistorisk værdifulde huse og miljøer inden for kommunens områder, giver alle kommunens borgere mulighed for at benytte de muligheder, fonden tilbyder, nemlig rådgivning, formidling af gode løsninger samt støttemuligheder til vellykket renovering. Præmieringerne er et eksempel på, at Esbjerg Kommunes Byfond søger præmieringsemner, der dækker hele kommunen geografisk ved at finde eksempler på gode

bygninger og miljøer – og netop herved udbrede kendskabet til – og formålet med fonden, også de steder, hvor man ikke tidligere har haft muligheden for at søge økonomisk støtte.

Note

1. Kilden til begrundelserne for præmiering af de enkelte emner er upublicerede tekster fra Esbjerg Kommunes Byfond.
2. Fra beskrivelse til Kulturarvsatlas om kulturmiljøet Vilslev/Vilslev Spang, Jedsted, kulturmiljø nr. 29., journal nr. ASR 2151.

SUMMARY

Esbjerg County Councils town fund

This article deals with the aims behind Esbjerg County Councils Town Fund and the accolades it awarded in 2009. The aim and purpose of Esbjerg County Councils Town Fund is to actively work and support the preservation of important

architectural and historical houses and environments within Esbjerg County Council. The fund can be used to give grants and loans or awards. The annual awards and accolades are a means of creating a greater focus and awareness about the aims of the Town Fund and a way of communicating to the towns' citizens, how they can seek advice and funding for the restoration of listed buildings and play a part in preserving and historical and architectural contexts.

In 2009 the wall surrounding Stiftamtmandsgården in Ribe was awarded a prize for an extremely well executed preservation of a unique town environment. The historic wind-mill at Mandø was also awarded a prize for a prestigious restoration of a prominent historical building. An entire cultural landscape around Kongåen at Vilslev was premiered for its exceptional harmonious symbiosis between buildings and the surrounding landscape. Another complete landscape, Nørrelundparken in Ribe also received accolades and was highlighted for its renewal and preservation of the town landscape as a whole. A new building was also premiered, in the new building of The Vocational University College for a well worked building renewal and building extension. The facade renovation of Skolegade 85 also received a prize for its bold renewal and contribution to the streetscape. The annual prize ceremony strengthens general awareness of Esbjerg County Councils Town Fund and through this aids good preservation practices and the renewal of buildings and environments.

Mette Slyngborg
Museumsinspektør
Sydvestjyske Museer
Odins Plads 1, 6760 Ribe
mes@sydvestjyskemuseer.dk